

Міністерство освіти і науки України
Національний університет водного господарства та природокористування
Навчально-науковий інститут охорони здоров'я
Кафедра здоров'я людини і фізичної реабілітації

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-педагогічної,
методичної та виховної роботи
_____ О. А. Лагоднюк

“ _____ ” _____ 2018 р.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

08-02-35

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Program of the Discipline

Діагностика і програми фізичної реабілітації в геронтології

**DIAGNOSTICS AND PROGRAMS OF PHYSICAL REHABILITATION IN
HERONTOLOGY**

спеціальність
specialty

Національний університет
водного господарства
та природокористування

227 Фізична терапія, ерготерапія
227 PHYSICAL THERAPY,
ERGOTHERAPY

галузь знань
branch of knowledge

22 Охорона здоров'я
22 Health care

Робоча програма «Діагностика і програми фізичної реабілітації в геронтології» для студентів, які навчаються за спеціальністю 227 «Фізична терапія, ерготерапія». Рівне: НУВГП, 2018. – 16 с.

Розробник: Ногас Анжела Олександрівна – кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент, доцент кафедри Здоров'я людини і фізичної реабілітації.

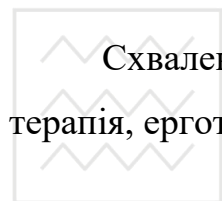
Робочу програму схвалено на засіданні кафедри Здоров'я людини і фізичної реабілітації.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Протокол від «15» лютого 2018 року № 7

Завідувач кафедри: _____ І. М. Григус
(підпис) (ініціали та прізвище)

Схвалено науково-методичною комісією за спеціальністю 227 «Фізична терапія, ерготерапія».

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Протокол від «15» лютого 2018 року № 4

Голова науково-методичної комісії _____ І. М. Григус
(підпис) (ініціали та прізвище)

©_____, 2018 рік

©_____, 2018 рік

ВСТУП

Програма обов'язкової (нормативної) навчальної дисципліни «Діагностика і програми фізичної реабілітації в геронтології» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки магістра спеціальності «Фізична терапія, ерготерапія».

Предметом вивчення навчальної дисципліни є засвоєння головних принципів використання засобів і методів фізичної реабілітації у відновленні осіб літнього та старечого віку; оволодіння діагностичним і реабілітаційним обстеженням, вміння складати програму фізичної реабілітації при різних нозологіях у осіб літнього та старечого віку.

Міждисциплінарні зв'язки: дисципліна «Діагностика і програми фізичної реабілітації в геронтології» є складовою частиною циклу дисциплін професійної та практичної підготовки для студентів за спеціальністю «Фізична терапія, ерготерапія».

Вивчення курсу передбачає наявність систематичних та ґрунтовних знань із суміжних курсів – анатомія людини, фізіологія людини, основи медичних знань, загальна патологія, фізична реабілітація при захворюваннях внутрішніх органів, фізична реабілітація при множинних захворюваннях. Цілеспрямованої роботи над вивченням спеціальної літератури, активної роботи на лекціях, лабораторних заняттях, самостійної роботи та виконання поставлених задач.

Вимоги до знань та умінь визначаються галузевими стандартами вищої освіти України.

Анотація

Увага до проблем геронтології установ охорони здоров'я і соціального забезпечення, всіх медичних працівників і фахівців фізичної терапії, пов'язаних з наданням допомоги для цієї категорії людей, набуває все більшого значення у вирішенні їх індивідуальних проблем, що направлені на збереження їх фізичного, психічного і соціального здоров'я.

В процесі вивчення дисципліни реабілітаційна допомога в сучасному розумінні розглядається як комплексна система заходів медичного, фізичного, соціального та психологічного характеру, що спрямовані на полегшення фізичного стану хворого літнього та похилого віку, подолання болю й усунення негативних проявів захворювання, сприяння підвищенню якості його життя.

Поданий матеріал допоможе студентам оволодіти знаннями щодо застосування засобів фізичної реабілітації у відновленні здоров'я осіб літнього та похилого віку з різними захворюваннями, з якими майбутній фахівець буде працювати під час навчальної практики та в своїй майбутній професійній діяльності.

Ключові слова: літній і похилий вік, діагностика, програми фізичної реабілітації, ускладнення, ефективність.

Abstract

Attention to the problems of gerontology of health and social welfare institutions, all healthcare professionals and physiotherapy specialists involved in providing assistance to this category of people, is gaining increasing importance in solving their individual problems aimed at preserving their physical, mental, and social health.

In the process of studying the discipline, rehabilitation assistance in the modern sense is considered as a complex system of measures of medical, physical, social and psychological nature, aimed at alleviating the physical condition of the patient of the elderly and the elderly, overcoming the pain and eliminating the negative manifestations of the disease, and promoting the improvement of the quality of his life.

This material will help students to acquire knowledge about the use of physical rehabilitation facilities in the restoration of health of elderly and elderly people with various diseases with which a future specialist will work during educational practice and in his future professional activities.

Key words: elderly and advanced age, diagnostics, programs of physical rehabilitation, complications, efficiency.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Національний університет
водного господарства
та природокористування

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни			
		денна форма навчання	заочна форма навчання		
Кількість кредитів – 5	Галузь знань <u>22 «Охорона здоров'я»</u> (шифр і назва)	Нормативна (ПП)			
	Спеціальність <u>227 «Фізична терапія, ерготерапія»</u>				
Модулів – 2		Рік підготовки:			
Змістових модулів – 2		5-й	5-й		
Індивідуальне науково-дослідне завдання _____ (назва)		Семестр			
Загальна кількість годин – 150 Денна: 9 семестр – 150 год Заочна: 9 семестр – 150 год		9-й	9-й		
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4 самостійної роботи студента -		Рівень вищої освіти: <u>магістерський</u>	20 год.		2 год.
			Практичні, семінарські		
	год.		год.		
	Лабораторні				
	40 год.		16 год.		
	Самостійна робота				
	66 год.		108 год.		
Індивідуальні завдання: (в т.ч. курс. робота) 24 год.					
Вид контролю: екзамен, курсова робота					

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 46%

для заочної форми навчання – 20%

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою викладання дисципліни є формування у студентів поняття про старіння організму, вікові періоди життя, організацію геріатричної допомоги в Україні; вивчення особливостей перебігу захворювань систем: кровообігу, дихання, травлення, сечовидільної, а також інших систем (нервової, ендокринної, зору, слуху) та принципів обстеження і побудови програм фізичної реабілітації осіб літнього та старечого віку.

Завдання вивчення дисципліни: полягає у розширенні світогляду студентів, набутті навичок роботи з пацієнтами літнього та старечого віку, які мають захворювання різних органів та систем. Завданнями вивчення дисципліни є теоретична та практична підготовка студентів за спеціальністю; оволодіння діагностичним і реабілітаційним обстеженням, вміння складати програми фізичної реабілітації при різних нозологіях у осіб літнього та старечого віку.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен **знати:**

- основи геронтології та геріатрії, значення фізичної реабілітації;
- вікові анатомо-фізіологічні зміни, що відбуваються в органах і системах у осіб літнього і старечого віку;
- особливості клінічних проявів захворювань і гострих станів у літньому і старечому віці;
- принципи реабілітаційного обстеження осіб літнього і старечого віку;
- правила побудови програм фізичної реабілітації при різних нозологіях у пацієнтів літнього і старечого віку;
- протипоказання до застосування певних методів реабілітації при різних захворюваннях та станах у осіб літнього і старечого віку;
- чинні накази МОЗ України й інструктивні листи;
- правила техніки безпеки під час роботи в геріатричних закладах.

вміти:

- проводити діагностику та реабілітаційне обстеження пацієнтів літнього і старечого віку;
- передбачати можливий розвиток ускладнень та вміти надавати невідкладну допомогу;
- здійснювати спостереження, моніторування стану окремих органів і систем;
- вести реабілітаційну документацію;
- скласти програму комплексної фізичної реабілітації пацієнтам літнього і старечого віку при різних захворюваннях;
- проводити санітарно-освітню роботу серед населення з питань профілактики, пропаганди здорового способу життя, занять фізичною культурою і спортом, спрямованих на подовження життя та профілактику розвитку захворювань.

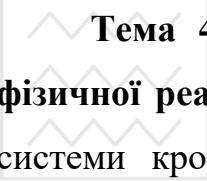
3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Вікові зміни різних систем організму та особливості перебігу захворювань у осіб похилого та старечого віку.

Тема 1. Геронтологія як наука про старість і старіння. Геріатричні аспекти фізичної реабілітації. Основні поняття геронтології. Загальні закономірності й теорії старіння. Види старіння. Історія розвитку геронтології як науки. Особливості побудови комплексної реабілітаційної програми для осіб літнього віку. Основні елементи рухового режиму людей похилого віку. Методика застосування лікувального масажу та фізіотерапії в геронтології.

 Тема 2. Діагностичне та реабілітаційне обстеження геріатричних хворих. Особливості загального огляду та обстеження хворих похилого віку. Лабораторна діагностика в геріатрії. Збір анамнезу у осіб похилого віку. Оцінка здібності до самообслуговування у осіб похилого віку.

Тема 3. Вікові зміни дихальної системи і побудова програм фізичної реабілітації в геріатричному віці. Геронтологічні зміни з боку органів дихання. Перебіг, клініка та методи діагностики захворювань органів дихання у осіб літнього віку. Особливості побудови програм фізичної реабілітації для осіб літнього віку з захворюваннями дихальної системи.

 Тема 4. Вікові зміни серцево-судинної системи і побудова програм фізичної реабілітації в геріатричному віці. Особливості перебігу захворювань системи кровообігу в геріатрії. Особливості ІХС з проявами стенокардії в геріатрії. Гіпертонічний криз у осіб літнього віку. Діагностика та побудова програми фізичної реабілітації для осіб літнього віку з захворюваннями ССС.

Тема 5. Геронтологічні зміни з боку органів травлення. Коліт, ентероколіт, клінічна картина, діагностика, лікування. Хронічний калькульозний холецистит. Хронічний гепатит – етіологія, клініка. Особливості побудови програми фізичної реабілітації для осіб літнього віку з захворюваннями травної системи.

Змістовий модуль 2. Діагностичні критерії і побудова програм фізичної реабілітації при різних захворюваннях в геронтології.

Тема 1. Особливості захворювань органів сечовивідної системи і побудова програм фізичної реабілітації осіб похилого та старечого віку. Вікові зміни структури і функції нирок. Статеві особливості старіння нирок. Старіння сечовивідних шляхів. Нефроангіосклероз. Діагностика пієлонефриту у осіб літнього і старечого віку. Аденома простати. Побудова програми фізичної реабілітації для осіб літнього віку з захворюваннями сечовивідної системи.

Тема 2. Особливості захворювань ендокринної системи і обміну речовин в похилому та старечому віці та побудова програм фізичної реабілітації. Вікові фізіологічні зміни ендокринної системи. Особливості цукрового діабету типу 2 у осіб літнього віку. Основні ознаки та невідкладна допомога при комах (гіперглікемічній та гіпоглікемічній) в похилому та старечому віці. Особливості складання програм фізичної реабілітації для осіб похилого віку із захворюваннями ендокринної системи.

Тема 3. Вікові зміни та хвороби опорно-рухового апарату. Захворювання хребта, суглобів. Остеопоротичні процеси, клініка, лікування. Деформуючий остеоартроз, клінічна картина, діагностика, лікування. Особливості складання програм фізичної реабілітації для осіб похилого віку із захворюваннями опорно-рухового апарату.

Тема 4. Структурні та функціональні зміни нервової системи при старінні. Особливості психології старіючої людини. Судинні захворювання, клініка, діагноз. Паркінсонізм. Порушення пам'яті і інтелекту у осіб похилого віку. Хвороба Альцгеймера. Побудова програми фізичної реабілітації для осіб літнього віку з захворюваннями нервової системи.

Тема 5. Вікові зміни та захворювання органів зору, слуху і побудова програм фізичної реабілітації в геріатричному віці. Вікові зміни та захворювання очей. Стареча катаракта, клінічна картина, діагностика захворювання. Глаукома, клінічна картина, діагностика захворювання. Вікові зміни та захворювання органу слуху. Побудова програми фізичної реабілітації при захворюваннях органів зору та слуху у геріатрії.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	всього	у тому числі					всього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Змістовий модуль 1. Вікові зміни різних систем організму та особливості перебігу захворювань у осіб похилого та старечого віку.												
Тема 1. Геронтологія як наука про старість і старіння. Геріатричні аспекти фізичної реабілітації.		2	-	4	2	6		2			2	10
Тема 2. Діагностичне та реабілітаційне обстеження геріатричних хворих.		2	-	4	4	8				2	4	10
Тема 3. Вікові зміни дихальної системи і побудова програм фізичної реабілітації в геріатричному віці.		2	-	4	2	6				2	2	12
Тема 4. Вікові зміни серцево-судинної системи і побудова програм фізичної реабілітації в геріатричному віці.		2	-	4	2	7				2	2	12
Тема 5. Геронтологічні зміни з боку органів травлення.		2	-	4	2	6				2	2	12
Разом за змістовим модулем 1		10		20	12	33		2		8	12	56
Змістовий модуль 2. Діагностичні критерії і побудова програм фізичної реабілітації при різних захворюваннях в геронтології.												
Тема 1. Особливості захворювань органів сечовивідної системи і побудова програм фізичної реабілітації осіб похилого та старечого віку.		2		4	2	6				2	2	10
Тема 2. Особливості захворювань ендокринної системи і обміну речовин в похилому та старечому віці та побудова програм фізичної реабілітації.		2		4	2	7					2	10
Тема 3. Вікові зміни та хвороби опорно-рухового апарату. Захворювання хребта, суглобів.		2		4	4	8				2	4	12
Тема 4. Структурні та функціональні зміни нервової системи при старінні.		2		4	2	6				2	2	10
Тема 5. Вікові зміни та захворювання органів зору, слуху і побудова програм фізичної реабілітації в геріатричному віці.		2		4	2	6				2	2	10
Разом за змістовим модулем 2		10		20	12	33				8	12	52
Всього годин	150	20		40	24	66				16	24	108

5. Теми лабораторних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин (денна форма)	Кількість годин (заочна форма)
Змістовий модуль 1			
1.	Тема 1. Геронтологія як наука про старість і старіння. Геріатричні аспекти фізичної реабілітації.	4	
2.	Тема 2. Діагностичне та реабілітаційне обстеження геріатричних хворих.	4	2
3.	Тема 3. Вікові зміни дихальної системи і побудова програм фізичної реабілітації в геріатричному віці.	4	2
4.	Тема 4. Вікові зміни серцево-судинної системи і побудова програм фізичної реабілітації в геріатричному віці.	4	2
5.	Тема 5. Геронтологічні зміни з боку органів травлення.	4	2
Змістовий модуль 2			
6.	Тема 1. Особливості захворювань органів сечовивідної системи і побудова програм фізичної реабілітації осіб похилого та старечого віку.	4	2
7.	Тема 2. Особливості захворювань ендокринної системи і обміну речовин в похилому та старечому віці та побудова програм фізичної реабілітації.	4	
8.	Тема 3. Вікові зміни та хвороби опорно-рухового апарату. Захворювання хребта, суглобів.	4	2
9.	Тема 4. Структурні та функціональні зміни нервової системи при старінні.	4	2
10.	Тема 5. Вікові зміни та захворювання органів зору, слуху і побудова програм фізичної реабілітації в геріатричному віці.	4	2
	Разом	40	16

6. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин (денна форма)	Кількість годин (заочна форма)
1.	Тема 1. Механізми фізіологічного старіння та патологічного (передчасного) старіння. Соціально-гігієнічні та демографічні питання постаріння населення і його наслідки.	6	10
2.	Тема 2. Реабілітаційне обстеження осіб літнього віку з різними захворюваннями.	8	10
3.	Тема 3. Вікові фізіологічні зміни, особливості захворювань органів дихання, їх перебіг в осіб літнього та старечого віку.	6	12
4.	Тема 4. Вікові фізіологічні зміни серцево-судинної системи. Артеріальна гіпертензія в літньому та старечому віці. Особливості перебігу, діагностики, лікування, принципи фізичної реабілітації.	7	12
5.	Тема 5. Вікові фізіологічні зміни та особливості захворювань органів травлення в осіб літнього та старечого віку. Обстеження, діагностика основних захворювань органів травлення в геріатрії.	6	12

6.	Тема 6. Вікові фізіологічні зміни та особливості захворювань нирок і сечових шляхів, їх перебіг у літньому та старечому віці. Запальні захворювання нирок (гломерулонефрит, пієлонефрит). Урологічні захворювання у пацієнтів літнього та старечого віку (аденома, рак передміхурової залози).	6	10
7.	Тема 7. Вікові фізіологічні зміни та особливості захворювань ендокринної системи, їх перебіг у літньому та старечому віці. Хвороби щитоподібної залози (гіпертиреоз, гіпотиреоз), цукровий діабет 2 типу, ожиріння. Фізіологічні зміни репродуктивної системи. Клімактеричний період у жінок і чоловіків.	7	10
8.	Тема 8. Вікові фізіологічні зміни та особливості захворювань опорно-рухового апарату, їхній перебіг у літньому та старечому віці: остеохондроз, остеопороз, остеоартроз. Профілактика захворювань.	8	12
9.	Тема 9. Правила експлуатації та охорони праці у психоневрологічних і психіатричних лікарнях (відділеннях). Обстеження пацієнтів літнього та старечого віку із захворюваннями нервової системи та порушеннями психіки. Визначення їх психоневрологічного стану, адекватності виконання реабілітаційних призначень.	6	10
10.	Тема 10. Особливості перебігу, діагностики, лікування, принципи фізичної реабілітації при захворюваннях органів зору (катаракта, глаукома) та слуху (стареча приглухуватість, порушення рівноваги).	6	10
Разом		66	108

7. Індивідуальні завдання

Підсумком самостійної роботи над вивченням дисципліни є: складання студентом програми фізичної реабілітації при різних захворюваннях у осіб літнього та старечого віку.

Курсова робота виконується кожним студентом за індивідуально отриманим завданням.

Представлення, структура, оформлення курсової роботи.

Титульний аркуш, відповідність теми та змісту, кількість розділів (не менше трьох, відповідна назва розділів і підрозділів: вступ – обґрунтування актуальності обраної теми, постановка мети і конкретних завдань, об'єкт, предмет, методи дослідження; 1 огляд літератури, 2 організація та методи дослідження, 3 результати дослідження), висновки, список використаної літератури, додатки. Оформлення наукових робіт: шрифт, інтервал, обсяг роботи (мінімальний для магістрів – 35–40 сторінок).

8. Методи навчання

1. Словесні: розповідь-пояснення, бесіда, лекція.
2. Наочні (ілюстрація, демонстрація).
3. Практичні: вправи, лабораторні роботи, реферати, курсові роботи.

Основними формами вивчення курсу є лекції, лабораторні заняття, індивідуальні та групові консультації, під керівництвом викладача, підготовка реферату, виступ з доповіддю на студентській науковій конференції, а також самостійна робота, що забезпечує закріплення теоретичних знань, сприяє набуттю практичних навичок і розвитку самостійного мислення.

9. Методи контролю

1. Поточний контроль знань студентів з навчальної дисципліни оцінюється:

участь студентів в обговоренні питань, винесених на лабораторні заняття та проблемних ситуацій; розв'язок ситуаційних вправ; самостійно підготовлені повідомлення студентів за темою лабораторного заняття; на кожному лабораторному занятті проводиться письмове опитування по темі у вигляді визначення п'яти понять або 10 тестів закритої форми з однією правильною відповіддю з 5-ти можливих; оцінюється звіт по ІНДЗ; проведення модульного поточного контролю через навчально-науковий центр незалежного оцінювання.

2. Підсумковий контроль знань – екзамен відбувається відповідно до Положення про семестровий поточний та підсумковий контроль навчальних досягнень здобувачів вищої освіти (сайт НУВГП).

10. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота										Підсумковий тест (екзамен)	Сума
Змістовий модуль №1					Змістовий модуль № 2						
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	40	100
6	6	6	6	6	6	6	6	6	6		

Виконання курсової роботи			Сума
Пояснювальна записка	Ілюстративна частина	Захист роботи	
До 20	До 40	До 40	100

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка	
	для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для екзамену
90 – 100	відмінно	зараховано
82-89	добре	
74-81		
64-73	задовільно	
60-63		
35-59	незадовільно, з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	незадовільно, з обов’язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов’язковим повторним вивченням дисципліни

Національний університет
водного господарства
та природокористування

11. Методичне забезпечення

1. Опорні конспекти лекцій.
2. Інтерактивний комплекс навчально-методичного забезпечення дисципліни (НКНМЗД).
3. Нормативні документи ВООЗ України.
4. Наочні посібники та відеофільми.
5. Матеріальні засоби навчання техніко-тактичних дій, комп'ютерне забезпечення.
6. Методичні вказівки до виконання лабораторних робіт з дисципліни «Діагностика і програми фізичної реабілітації в геронтології» для студентів спеціальності 227 «Фізична терапія, ерготерапія» денної та заочної форм навчання / А. О. Ногас. – Рівне: НУВГП, 2017. – 32 с. Режим електронного доступу: цифровий репозиторій НУВГП.

12. Рекомендована література

Базова

1. Анисимов В.Н. Молекулярные и физиологические механизмы старения / В.Н. Анисимов. – СПб.: Наука, 2008. – Т. 1. – 481 с.
2. Дворецкий Л.И. Справочник по диагностике и лечению заболеваний у пожилых / Л.И. Дворецкий, Л.Б. Лазебник. – М.: Новая волна Оникс, 2000. – 543 с.
3. Журавльова Т.П. Основи геріатрії: Навчальний посібник для студентів установ середовищ. проф. освіти. – М.: ФОРУМ: ИНФРА. – М, 2003. – 271 с.
4. Мухін В. М. Фізична реабілітація / В. М. Мухін. – К. : Олімпійська література, 2009. – 488 с.

5. Коркушко О.В. та ін. Методика застосування оздоровчих фізичних тренувань у людей похилого віку для попередження прискорення старіння та залежної від віку патології: Метод. реком. – К.: ІВУ “Алкон”, 2000. – 20 с.
6. Тарасюк В.С. медсестринство в геронтології і геріатрії: підручник / В.С. Тарасюк, Г.Б. Кучанська. – К.: Медицина, 2010. – 624 с.

Додаткова

1. Алан Е. Г. Емері. М'язова дистрофія : факти / Алан Е. Г. Емері. – Нью-Йорк : Oxford University Press, 2001. – 164 с.
2. Амосов Н.М. Експеримент з подолання старості. – М.: АСТ; Донецьк: Сталкер, 2003. – 130 с.
3. Болезни нервной системы / Под ред. Н. Н. Яхно, Д. Р. Штульмана, П. В. Мельничука. – М. : Медицина, 1995. – Том 2. – С. 426-455.
4. Виленский Б. С. Неотложные состояния в невропатологии / Б. С. Виленский. – Л., 1986. – С. 198 – 203.
5. Бобров В.О. Артеріальна гіпертензія в осіб літнього віку. Особливості діагностики. Диференційоване лікування, методичні рекомендації / В.О. Бобров, О.Й. Жаріков, І.В. Давидова. – К., 2000. – 20 с.
6. Владимир Андрианов: Зарождение и развитие геронтологии. Мифы, легенды и древние рецепты долголетия [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://viperson.ru/wind.php?ID=641510>
7. Воложин А.И. Остеопороз : учеб. пособие / А.И. Воложин, В.С. Оганов. – М.: Практическая медицина, 2005. – 232 с.
8. Гері Окамото. Основи фізичної реабілітації / Гері Окамото // Перекл. з англ. – Львів: Галицька видавнича спілка, 2002. – 294 с.
9. Григус І. М. Фізична реабілітація при захворюваннях дихальної системи : навчальний посібник (Гриф Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1/11-8114 від 29.08.11 р.) / І. М. Григус. – Рівне, 2011. – 186 с.
10. Геріатрія: Учеб. пособие /Д.Ф. Чеботарев, В.В. Фролькис, О.В. Коркушко и др.; под ред. Д.Ф.Чеботарева. – М.: Медицина, 1990. – 280 с.
11. Григус І. М. Фізична реабілітація хворих на бронхіальну астму (монографія) / І. М. Григус. – Рівне, 2008. – 240 с.
12. Дубровский В. И. Лечебная физическая культура (кинезиотерапия) : учебн. для студ. высш. учеб. заведений / В. И. Дубровский. – 2-е изд., стер. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 608 с.
13. Елифанов В. А. Лечебная физическая культура и массаж : учебник / В. А. Елифанов. – М. : ГЭОТАР-МЕД, 2002. – 560 с.
14. Ибатов А. Д. Основы реабилитологии: учебное пособие / А. Д. Ибатов, С. В. Пушкина. – М. : ГЭОТАР-Медиа, 2007. – 160 с.
15. Карпюк І. Ю. Дихання в оздоровчій фізичній культурі : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / І. Ю. Карпюк. – К. : Знання України, 2004. – 196 с.
16. Клинические рекомендации. Пульмонология / [ред. А. Г. Чучалин]. – М. : ГЭОТАР-Медиа, 2008. – 240 с.
17. Керівництво з геронтології та геріатрії: Клінічна геріатрія / За редакцією В.М. Яригіна, А.С. Мелентьєва - М.: ГЕОТАР-МЕД, 2003 - 523с.
18. Коркушко О.В. Передчасне старіння. Бібліотечка практикуючого лікаря /

- О.В. Коркушко, В.Б. Шатило, Ю.Т. Ярошенко. – К.: ТОВ ДСГ Лтд, 2003. – 53 с.
19. Кузнецов В.В. Морфологические изменения мозга у больных пожилого возраста, перенесших ишемический инсульт // Проблемы старения и долголетия / В.В. Кузнецов. – 2004. - №4. – С. 517-524.
20. Лечебная физическая культура : справочник / Под. ред. проф. В. А. Елифанова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Медицина, 2001. - 592 с.
21. Лечебная физическая культура : учебн. для студ. высш. учеб. заведений / [С. Н. Попов, Н. М. Валеев, Т. С. Гарасеева и др.] ; под ред. С. Н. Попова. – М. : Издательский центр «Академия», 2004. – 416 с.
22. Лобода М. В Медична реабілітація – перспективи та шляхи її удосконалення / М. В. Лобода // Мед. реабілітація, курортологія, фізіотерапія. – 2006. – №4. – С. 3–5.
23. Лукьянова И. Е. Проблемы развития реабилитационных технологий / И. Е. Лукьянова, В. Г. Суханов, Е. А. Сигида // Пробл. соц. гигиены, здравоохран. и истории медицины. - 2007. – № 1. – С. 36-39.
24. Маса́ж і лікувальна фізкультура в медицині: Підручник М. В. Степашко, Л. В. Сухостат. – К. : Медицина, 2006. – 288 с.
25. Мерзлікіна О. А. Тлумачний словник термінів і словосполучень з фізичної реабілітації / О. А. Мерзлікіна, О. В. Гузій. – Львів, 2002. – 48 с.
26. Милюкова И. В. Лечебная физкультура : новейший справочник / Под общей ред. проф. Т. А. Евдокимовой. – СПб. : Сова; М. : Изд-во Эксмо, 2003. – 862 с.
27. Мурза В. П. Фізичні вправи і здоров'я / В. П. Мурза. – К. : Здоров'я, 1991. – 256 с.
28. Мухін В. М. Основи фізичної реабілітації / В. М. Мухін, А. В. Магльований, Г. П. Магльована. – Львів, 1999. – 120 с.
29. Ногас А.О. Фізична реабілітація при множинних захворюваннях: Навчально-методичний посібник / А.О. Ногас, І.М. Григус. – Рівне, 2012. – 100 с.
30. Окорочков А. Н. Диагностика болезней внутренних органов : Т. 3. Диагностика болезней органов дыхания / А. Н. Окорочков. – М. : Мед. лит., 2003. – 464 с.
31. Окорочков А. Н. Руководство по лечению внутренних болезней. – Т. 1: Лечение болезней органов дыхания / А. Н. Окорочков. – М. : Мед. лит., 2008. – 384 с.
32. Основи фізичної реабілітації / [Г. П. Мальована та ін.]. – Львів : Ліга-Прес, 2006. – 148 с.
33. Парамочик В.М. Фізіотерапія хворих похилого віку // Медицинская реабилитация, курортология, физиотерапия / В.М. Парамочик, Т.М. Лобода. – 2000. – № 4. – С. 37-41.
34. Пономаренко Г. Н. Физические методы лечения : справочник / Г. Н. Пономаренко. – Изд. 2-е. перераб. и доп. – СПб. : ВМедА, 2002. – 299 с.
35. Порада А. М. Основи фізичної реабілітації : навч. посібник / А. М. Порада, О. В. Солодовник, Н. Є. Прокопчук. – К. : Медицина, 2006. – 248 с.
36. Реабілітація хворих засобами лікувальної фізкультури / [Грейда Б. П., Столяр В. А., Валецький Ю. М., Грейда Н. Б.]. – Луцьк : Видавництво «Волинська обласна друкарня», 2003. – 310 с.
37. Соколовський В. С. Лікувальна фізична культура : підручник / В. С. Соколовський, Н. О. Романова, О. Г. Юшковська. – Одеса : Одес. держ. мед. ун-т, 2005. – 234 с.

38. Щербина Е.А. Психические заболевания пожилого возраста / Е.А. Щербина. – К.: Здоров'я, 2003. – 120 с.
39. Сосин И. Н. Физиотерапевтический справочник / И. Н. Сосин, А. Г. Буявых. – Симферополь : изд. КГМУ, 2003. – 752 с., ил.
40. Справочник по терапии с основами реабилитации / Л. М. Пасиешвили, А. А. Заздравнов, В. Е. Шапкин, Л. Н. Бобро. – Ростов н/Д : Феникс, 2004. – 416 с.
41. Сучасні класифікації та стандарти лікування розповсюджених захворювань внутрішніх органів / [ред. Ю. М. Мостовий]. – Вінниця : ДП „МКФ”, 2007. – 480 с.
42. Фещенко Ю. І. Негоспітальна пневмонія у дорослих. Методичні рекомендації / Ю. І. Фещенко. К.: Здоров'я, 2003. – 34 с.
43. Физическая реабилитация: [учебник для студентов высших учебных заведений] / [ред. С. Н. Попов]. – Ростов н/Д : Феникс, 2006. – 608 с.
44. Христич Т. М. Хронічний бронхіт варіанти та геріатричні особливості перебігу, диференційована фармакотерапія / Т. М. Христич. – Чернівці. – 2001. – 226 с.
45. Частная физиотерапия : учебн. пособие / Под ред. Г. Н. Пономаренко. – М. : ОАО «Издательство «Медицина», 2005. – 744 с.
46. Шатило В.Й. Паліативна медицина: підручник / В.Й. Шатило, П.В. Яворський. – К.: Медицина, 2010. – 200 с.
47. Шкалы, тесты и опросники в медицинской реабилитации : руководство для врачей и научных работников / [ред. А. Н. Белова, О. Н. Щепетова]. – М. : Антидор, 2002. – 440 с.
48. Язловецький В. С. Основи фізичної реабілітації : навч. посібник / Язловецький В. С., Верич Г. Е., Мухін В. М. – Кіровоград : РВВ КДПУ імені Володимира Винниченка, 2004. – 238 с.
49. Яцемирская Р.С. Социальная геронтология / Р.С. Яцемирская, И.Н. Беленькая. – М.: Владос, 2003. – 224 с.
50. Цифровий репозиторій НУВГП.

13. Інформаційні ресурси

1. История развития геронтологии как науки [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://tvoypsiholog.ru/publ/gerontopsikhologija/istorija_razvitija_gerontologii_kak_nauki/23-1-0-373.
2. Порада А. М. Основи фізичної реабілітації : навч. посібник / А. М. Порада, О. В. Солодовник, Н. Є. Прокопчук. – К. : Медицина, 2006. – 248 с. Режим електронного доступу: ddpu.drohobych.net/departments/ffv/wp.
3. Мухін В. М. Фізична реабілітація підручник / В. М. Мухін. – 3-тє вид., перероблене та доповн. – К. : олімп. Л-ра, 2010. – 488 с. Режим електронного доступу: ddpu.drohobych.net/departments/ffv/structure/zl_ta_fr/muhin